

העצים של ביאליק

מקראה לשתי שיחות עם דרור בורשטיין

בית ביאליק, תל אביב, יולי 2024

א.

לא משורה, לא נביא –

חוטב עצים אנוכי.

(ביאליק, מתוך שחה נפשי, 1923)

ב.

והחורשה שבשני עברי הנהר – אין בה לא מארזי הלבנון הרמים ולא מאלוני הבשן הנשאאים. [...] זקני הפרבר מראים באצבע על גזעים כרותים, פרוכי רקב, מתמיהים בעֲבָגָם, שמבצבצים עד היום מן האדמה ומעידים בלי לשון על דור ענקים וחסינים, שנעקר מן העולם ופָּנָה מקומו לדור קלוקל ופתלתול. בין הגזעים הכרותים יש כאלה, שעומדים בלחלוחיתם ורטיבותם ימים רבים, ומדי שנה בשנה, בכל תקופת אביב, עורקיהם המחזתכים מדמיעים עסיס אדמדם, כעין דמעות מהולות בדם. בוכים ומבכים הם בלשד תמציתם ולא יוכלו להתנחם על תפארת עוזם שנכרתה מן העולם בעצם תומה, לפני מלאת ימיה. קול דמיהם צועקים מן האדמה: מדוע שְׁלָחָה בנו יד! [...] לא נשארו מדור האבות אלא אילנות יחידים, בעלי מומים עלובים, מְכִי אלהים וידועי חולי, עקומי גב, בעלי חטוטרות, רְטוּשֵׁי בטן, שסועי קדקד, משולשי סדנים ויִבְשֵׁי איברים וסתם פסולי אילנות מְשֻׁחָתִי תואר ומסורסי צורה, שדומים יותר לבריות משונות מבעלי-חיים [...] להתמיה את הבריות ולהטיל אימה על עוברי יער בלילה.

עלובים אלה, שפסח עליהם המשחית והניחם לחיי בוז ודָרְאון אחר זמנם, היו חביבים עלי ועל חברי חֶפְה מיוחדת, ורבים מהם היו ידועים לנו בכנוייהם, לפי צורתם המשוונה, ומשמים לנו בימי שבתון מקומות מועד לשעשועים ולהוללות.

[...] עוד אחד, אורן עקש ופתלתול, היה דומה לשָׁרָף מעופף ופרש רוכב על גבו ומעורר עליו שוט. שוב אחר – היה דומה דמיון גמור למנורה בעלת חמֶשֶׁה קנים, וזה שמו בפי כל: המנורה.

(ביאליק, מתוך ספית, פרק 12, 1919)

ג.

אָני יוֹדֵעַ יַעֲה, וּבִיַּעַר
אָני יוֹדֵעַ בְּרָכָה צְנוּעָה אַחַת:
בְּעֵבִי הַחֹדֶשׁ, פְּרוּשָׁה מִן הָעוֹלָם,
בְּצֵל שֶׁל-אַלּוֹן רָם, בְּרוּךְ אֹר וְלִמּוּד סֵעַה,
לְבַדָּה תַּחֲלֵם לָהּ חֵלוֹם עוֹלָם הַפּוֹךְ
וְתִדְגָה לָהּ בְּחִשָּׁאִי אֶת-דָּגִי זְהָבָה –
וְאִין יוֹדֵעַ מַה-בְּלָבָבָהּ.

בְּבִקָּה,

בְּרַחֲץ הַשֶּׁמֶשׁ מִחֻלְפוֹת גֶּאוֹן הַיַּעַר
וְיָם שֶׁל-זֶהָר עַל תַּלְתָּלָיו תִּשְׁפֹּךְ;
וְהוּא, הָאֵיתָן, מִשְׁטַח חֲרָמֵי זְהָב בָּלוּ,
לְרֻצּוֹנוֹ, כְּשִׁמְשׁוֹן בִּיַּדִּי דְלִילָה, עוֹמֵד נִלְכָּד,
מִתּוֹךְ שְׁחוּק קַל וְאוֹר פָּנֵי אוֹהֵב מְרָגִישׁ כַּחוֹ,
בְּרִשְׁת׃ פֶּז שֶׁל-עֶצְמוֹ, מְקַבֵּל אֶסְוִרִיו בְּחֻבָּה,
וּמְרִים עַל רֹאשׁ נִזְרוֹ תַּחַת גְּבוּרוֹת שְׁמֶשׁ,
כְּאוֹמֵר לָהּ: שְׁטַפִּינִי, סִלְסְלִינִי אוֹ אֶסְרִינִי

וְעָשִׂי בִּי מַה-שְּׁלִבְךָ חֶפֶץ –
הַבְּרָכָה בְּשָׁעָה זוֹ, אִם תִּזְכֶּה וְאִם לֹא-תִזְכֶּה
בְּקִרְוֹן זָהָב אַחַת מְגִבָּה –
תִּתְעַלֶּף לָהּ בְּצֵל מְגִנָּה רַב הַפְּאֲרוֹת,
מִיְנִיקָה חֲדָשׁ אֶת-שָׂרָשֶׁיו וּמִימֶיהָ יִשְׁלוּ;
כָּאֵלוּ שְׂמֵחָה הִיא בְּחֻלְקָהּ דּוֹמָם
שְׂזֻכָּתָהּ לְהִיּוֹת רֹאֵי לַחֲסִין הַיַּעַר.
וּמִי יוֹדֵעַ, אוֹלֵי חוֹלְמָה הִיא בִּפְסָתָה,
כִּי-לֹא רַק-צִלְמוֹ עִם יוֹנְקָתוֹ בָּהּ –
אֵךְ כָּלֹּ גִדְלָהּ הוּא בְּתוֹכָהּ.

[...]

וְשֵׁם, בֵּין עֲצִי-אֵל לֹא שָׁמְעוּ בֵּת קוֹל קְרִידִם,
בְּשִׁבִּיל יָדְעוּ רַק הַזָּאֵב וְגִבּוֹר צִיד,
הִיִּיתִי תוֹעָה לִי לְבָדִי שְׁעוֹת שְׁלֵמוֹת,
מִתְיַחַד עִם לְבָבִי וְאֱלֹהֵי עַד-בְּאִי,
פְּסוּחַ וְעִבּוֹר בֵּין מוֹקְשֵׁי זָהָב,
אֶל-קֶדֶשׁ הַקָּדָשִׁים שְׂבִיעֵר – אֶל-בֵּת עֵינוֹ:
מִבֵּית לַפְּרִכָּת שֶׁל הָעֵלִים,
שֵׁם יֵשׁ אִי קֶטָן יָרֵק, רָפוּד דָּשָׂא,
אִי בּוֹדֵד לוֹ, כְּעֵין עוֹלָם קֶטָן בְּפָנַי עֲצָמוֹ,
דְּבִיר קֶדֶשׁ שְׁאֲנוֹ, מִצְנֵעַ בֵּין צִאֲלִים
שֶׁל-זִקְנֵי יַעַר רַחֲבֵי נוֹף וּמִסְרָבְלֵי צֶמֶר:
תִּקְרָתוֹ – כִּפְתַּת תְּכֵלֶת קֶטָנָה,

הַכְּפוּיָה וּמִנַּחַת עַל הָעֵצִים מִמָּשׁ,
 רִצְּפוּ – זְכוּכִית: בְּרַכַּת מַיִם זָפִים,
 רְאִי כֶסֶף בְּתוֹךְ מִסְגֶּרֶת דָּשָׁא רָטֵב,
 וּבֹו עוֹד עוֹלָם קֶטֶן, עוֹלָם שְׁנִי,
 וּבִאֲמָצֵעַ כֶּפֶה זֹו וּבִאֲמָצֵעַ אוֹתָהּ בְּרָכָה,
 זֹו נֶגֶד זֹו, שְׁתֵּי אֲבָנֵי כֶדֶד קְבוּעוֹת,
 כְּדִכְדִּים גְּדוֹלִים וּמִבְּהִיקִים –
 שְׁנֵי שְׁמֹשׁוֹת.

(ביאליק, מתוך [הברכה](#), 1905)

ד.

שְׁלוֹם וּבְרָכָה לָךְ עַד הָעוֹלָם, עֵקֶב הַגְּמָאֲתָנִי
 מִדֵּי אָבִיב בְּאֲבִיב מַעֲסִיס גִּזְעַךְ הַצּוּגוֹ.
 אֲכֹו מֶסֶךְ עֹנֵי מִסְכָּךְ, וּמִגֶּשׁ בְּכָלִי חֶרֶשׁ,
 צַפְחַת דָּלִים, אֵךְ מִתְקוֹ הַמְּשׁוּבָב נֶפֶשׁ
 יַעֲמֹד בְּפִי וּבְעֶצְמוֹתֵי יָמִים רַבִּים [...]

עַץ חֲמֻדוֹת לִי וְנוֹטֵעַ שְׁעֵשׂוּעִי, לְבָנָה רַעֲנָן וַיִּפְּהָהּ,
 אֲשֶׁר הֵיטִבְתָּ הַבֶּקֶר לִקְרָאתִי כָּל-שְׁפָעַת קוֹצוֹתֶיךָ

וְשְׁלוֹם שְׁלוֹם גַּם לָךְ, הַיִּשִּׁישׁ בְּאַזְרְחֵי הַפְּרָכָה,
 מִגִּנְנוֹ הַחֶסֶן, טִלְלוֹן עֲבֹת וּמִצָּל,

כָּבֵד שָׁנִים וְעַפָּאִים וְשִׁבַּע סוּפוֹת וַחֲזִיזִים!
 קוֹרְתָךְ הַנְּבוּבָה (חֲקוּקֶת יָד? נְגוּעַת רָקֶב?
 או חֲרוּרֶת בָּרֶק?) מְעוֹן-תָּמִיד נֶאֱמָן הִיְתָה
 לְנַחֵל דְּבוּרִים שׁוֹקֵק וַחֲקָה מַחְבֵּא נְעִימוֹת
 לְרֹאשִׁי, נָחִיל שְׁעָפִים גַּם הוּא. בְּחֶרְבוֹנֵי קִיץ
 מִלְטָתִי לֹא אַחַת אֶל צֶלַךְ אֶת-יָגוֹן יִלְדוּתִי
 וְאַרְפֵּד לְמַרְגְּלוֹתֶיךָ אֶת-גַּעְגּוּעֶיהָ הַסְתּוּמִּים
 עַל נְעֻלְמוֹת וַחֲקוֹת בֶּל יִדְעֶתִין, וְגַם אֶתָּה
 הִטְעַמְתִּנִּי לֹא אַחַת מֵעֶקֶץ דְּבוּרֶיךָ הָעִז
 וּמִדְּבָשׁוֹן הַמָּעֵט. שָׂא בְרָכָה עַל שְׁנֵיהֶם יַחַד,
 שֶׁב אֵיתָן וְנֶאֱדָר! אֶל כָּל-חֲלוּמוֹתֵי בְּהֶקִּיץ
 יִלְוֶה מַעֲתָה רַחֵשׁ טְרַפִּיךָ הַמְעַמָּעֵם, עַל כָּל-מִשְׁעָלִי
 יִקְדָּמוּנִי וַיַּפְּזוּ לְעֵינַי בְּגִיל בְּנֵי זְהוּרִיךָ,
 עֲכָבְרִי זְהִבְךָ הַזֵּרִיזִים, וּמִכָּל רֹאשֵׁי בְשָׂמִים
 יִדְבֹּשׁ בְּאַפִּי תָּמִיד וְעַד לְמַרְחוֹק יִדְבָּקֵנִי
 נִיחוּחַ צִצִּיךָ, בְּנֵי זְקוּנֶיךָ הָעֲדִינִים, אֶפִּילִי קִיץ.

[...] וְתוֹלִיכֵנִי אִמִּי בְּרַחוּבֵי רַחוּבוֹת וּבְמִבּוֹאֵי מִבּוֹאוֹת,
 וּבְמִצְרֵי סִמְטָאוֹת וּשְׁקָקִים – וְעֵינַי מִשׁוֹטְטוֹת וְתוֹהוֹת.
 בְּאַחֲרוֹנָה יֵצְאָנוּ שׁוֹב אֶל מְרַחֵב גִּנוֹת וְקַרְפִּיפּוֹת,
 וְאֶשְׁבֵּעַ חֲדָשׁוֹת וְנִצּוֹרוֹת וְנִפְשֵׁי עֵינָהּ לְחִלִּיפּוֹת.
 וְנִבֵּא לָעֵת צְהָרִים אֶל-בֵּית אָבִי זְקוּנִי,
 אֲשֶׁר בְּפֶרֶבֶר הָעֲצִים בְּקִצָּה הָעִיר הַשָּׁנִי.

ה.

אכן, ראתה עין במישורו [=חצרו] של אריה מה שלא ראתה בשאר המישורים. אריה, שפרנסתו מצויה בשופי מיתר נכסיו ומהלוואותיו – אינו סוחר עצים בשביל ה"קופיקא" [=מטבע], כי אם סוחר לתאבון, סוחר לשמה. [...] וגם במראהו החיצוני ובאי־סדריו דמה המישור לחנויות של דברים עתיקים שברחוב היהודים. קורות עבות וארוכות למעלה מעשרים אמה, שהיו לפני כבוד היער, תלולות וצבורות בערבוביה משונה זו על גבי זו, ומעיקות תחתיהן אלוני זוקן שכבר הושחרו פניהם מחורב וממטר של תקופות קיץ וחורף רבות. ואלוני הזוקן האלה דוחקים ולוחצים מצדם אף הם מדישים משונים ועֵפִים [=קרשים עבים] ישנים נושנים שאין לעולם כל צורך בהם, ולא יצלחו כי אם לתרני אניות. למטה מהם... אבל מה שלמטה מהם אין כל בריה יכולה לדעת, לפי שכבר טבע ונבלע בקרקע כל מה שלמטה, מכובד המשא שנטען עליו. גם אריה בעצמו שכח מה הוא המין שהיה מונח שם לפניו ונבלע בקרקע. סמוך לענקים ולנפילים האלה מצאו מקום "הצרפתים" – כך קורא אריה לקורות ארוכות ודקות בעלות זנבות שאין דעתו נוחה מהן – ועל גביהם מלמעלה מפוזרים ומפורדים רעפי גג עשויים על־פי מנהג קדמונים, שכבר אבד סברם ובטל סיכויים מהיות לגג... רצוף להם מוטלים צבורים צבורים של מעשי יער דקים, כרותות, צלעות, נסרים קטנים, מכשירי עגלות ואופנים... וכל זה צבור יחד בערבוביה רבה, מין בשאינו מינו, חדשים וישנים, שחורים ולבנים, קצרים וארוכים, עבים ודקים מעורבים זה בזה יחד, צפופים ודחוקים עד אפס מקום, כל מיני הסחורות הללו, אף־על־פי שחדל להיות להם אורח בין כל חרשי עץ ובנין – בכל זאת צבוריהם הגבוהים הולכים ומתנַוֵּנים מאליהם, גם בלי קונים... שלישיתם תבלע האדמה, שלישיתם נגנבת על־ידי השכנים להסיק התנורים, ושלישיתם תהי לבז לאיכרים הפורקים מעשי יער במישורו...

[...]

וכל מי שלא ראה את המרישים הענקים והקורות הנפילים בעלותם מבטן האדמה – לא ראה גאון נשבר, יחוס נעלב והדרת שיבה נרמסת מימיו... גופות גדולים שוכבים להם מתוחים וכבדים על גבי קרקע, והם מושחרים ולחים, נקובים וחלולים – שם

נמלים ותולעים יקננו, ומסוס לאכל קרבם, וריח עפר ואפר נודף... והלא המה בשעתם
אדירי היער היו!...

(ביאליק, מתוך אריה "בעל גוף", 1899)

ו.

בְּשִׁמְמוֹן הַזֶּה אֶחָפֶץ בְּדָד הָיוֹת;
וּבְהִתְעַטֵּף הַלֵּב וּבְהִיוֹתוֹ לְמָסוֹס
אֶל-תְּרֵאנִי עֵין זָר [...]

(ביאליק, מתוך ביום קיץ, יום חום, 1897)

*

וַיִּשְׁבְּתָם אֲבָלִים וְעִגּוּמִים: מַחוּץ סָגִיר עוֹלָם
וּבְלֵב עֶפֶר וְאַפֵּר,
וְעִינֵיכֶם לְזָבוּבֵי הַמָּוֶת אֲשֶׁר בְּחִלּוּנֵיכֶם

(ביאליק, מתוך אכן גם זה מוסר אלוהים, 1905)

ז.

יִנָּסֵר לוֹ כְּלָבְבוֹ קוֹל הַמּוֹן הַכָּרָה,
יִמְקוּ בְּצִחְנָת בְּצָעוּ יַחֲדוֹ מִן עַל דָּךְ
וַיִּפְגֵּל קִיא כְּבִשְׁנָיו זֶהר שְׁבַעַת הָרְקִיעִים, –
הָאָבִיב כְּחֻקוֹ נִצָּח, מְתוֹק, טָהוֹר, רָךְ,

מִכָּל הַחֲרָכִים יֵצֵא וְאַתָּה מְרַבֵּב בְּקִיעִים.

וְשִׁתִּיל הָרְחוֹב, נָטַע בֵּין-חֲמוֹת, תִּדְהָר צָעִיר,

לֹא זָהָמוּ הַכֶּרֶךְ בַּעֲשֵׁן תִּימְרוֹתָיו,

עַל מִדְבָּר גִּז, צִיץ תִּמּוֹל, יִדְקֹרֵק בְּהִיר

בְּאַמָּה עַל-אַמָּה פָּרוּשׁ מְרַגְלוֹתָיו –

גַּם הוּא, בְּאַבּוֹת אַבּוֹת אַבּוֹתָיו

לִפְנֵי רַבָּאוֹת שָׁנִים, בִּיַּעְרוֹת-עַד,

לְכָבוֹד הַחֵג הַתַּחֲדָשׁ מִחֲלֻצוֹתָיו,

וּלְתֵל עֲפָרוֹ צָמוּד כְּעוֹלָל אֶל-פִּי שָׂד,

עַל-גַּל שָׂרָשָׁיו יָעִיר, מְלַבֵּב וְנֹהֵיר,

וּבְכָל שִׁרְבִיטָיו וְזִלְזָלִיו יֵאִיר

וְרַעַד בּוֹ מְגִיל כָּל-עוֹרֵק וְכָל-בַּד.

וּלְנֹכַח נָטַע זֶה וְרַפִּידַת דִּשְׁאוֹ,

הַנִּהְרִים לְתַמָּם וּכְמִשְׁפָּטָם

אֶל זִיו אֲדָנָי וּלְנֹדֶבֶת קֶרֶן יִשְׁעוֹ

מִמַּצְרֵי רְחוֹב רְצוּפֵי צוֹר וּבִרְזֹל כְּשִׁרְיָה,

מִנְהַמַּת שׁוֹק, מְטַמְּאֵת עִיר וּמִתִּים –

מִלֵּא רָגַע נִדְמָה לִי, אֵךְ רָגַע קָטוֹ,

וְהִנֵּה נִתַּק פִּתְאֹם, אֵין יוֹדֵעַ לָמָּה,

וּבַעֲצָם תִּקְפוּ וּגְבוּרָתוֹ, שְׂאוֹן הַקִּדְיָה,

וַיַּעֲמֵד מֵת הִיקוּם, וּכְפָסָל חָרָשׁ נָסוֹ,

וְתִהְיֶה הַדְּמָמָה!

וְשֵׁם, מִבֵּית לַדְמָמָה, מִלִּפְנֵי וְלִפְנֵי,

לִי נִצְנֹץ רָגַע קֵל, וְכִמּוֹ מִסְדֵּק הַמָּסָר,

וַיִּחְלֶפְנִי כְּחֵץ מְעֻט מִחֲזוֹן הַבָּאוֹת.

וְאַקְרָא בְּלִבִּי: קוֹ הַשֵּׁטָן!

מְקוֹר כָּל-נִגְעֵי אָנוּשׁ וְחִיק כָּל-זִוְעוֹת,

הַכָּרָה, בּוֹ מָאֵס לְשִׁכְנוֹ חֶסֶד אֱלֹהִים

וְלֹא תֵּלִין עֵינוֹ בּוֹ לְעַד וְלֹא תִנָּוָה –

אַחֲרִיתָךְ אַחֲרִית סָדוּם וְנִינְוָה!

גַּם עֲתָה, בְּכָל-חֲלִיפוֹתֶיךָ, צָבֵא רָגָעִים,

בְּכָל-שְׂאוֹן רַעְמָךְ וּבִמְהוּמָת

יָמֶיךָ, טְפוּלֵי פְּלָאִים עַל-פְּנֵי פְּלָאִים,

הַלּוּמִי גְבוּרוֹת-יָד וְתִבּוּנוֹת כְּפָיִים,

כְּבִירֵי זִרְמוֹת וְעֲצוּמֵי גָלִים –

רְאֵה, מַה-בָּלָה וְחָדַל אֶתָּה לְעַמָּת

הַקָּל בִּיצִירֵי אֵל הַקָּלִים!

גִּלְגָּלֶךְ סוֹבֵב עוֹד, אַךְ עוֹד לְאַלּוֹהֵי יָמִים,

וְחֲצִים עוֹד בְּאַשְׁפָּתוֹ, וּבְרָקִים לוֹ וּרְעָמִים;

וּבְבוֹא הַיּוֹם הַהוּא, יוֹם דִּין וּמִסָּה,

כִּי תִשָּׁגָה מְאֹד, וְרַב מְנוּשׂוֹא הַמִּשָּׂא,

וְכָבֵד מְאֹד הָעֵל – וְהִתְפֹּרֶרֶת פְּתָאִים

כְּמִלּוֹנֵת תִּבְּוֹ!

וּכְכֹל אַחֲרֵי, מְצוּקֵי בְּרֹזֶל וְאַבֹּן,

קִרְתָּגָה, תִּדְמוּה, רַעְמָסֵס וּפִיתוֹם,

גַּם אֶתָּה בְּפִי שְׂאֵל מִזְעַפָּךְ תִּשְׁקֹט.

אך גם לעת כזאת, ואחרי זאת,
 באבד כל-שריד לך והיית לבד,
 באשר הוא בחיק אלהים ותחת שחקיו
 עוד אחד עץ על אחד תל, באבות
 אבות אבותיו ביערות-עד לפנים,
 על גל שרשיו, רענן ורטב, ישקד.
 וכסמל נעורי-עד ללא בלות ורקב,
 באיתן און, מאפל תהום ידלה,
 עם אביב ואביב חדש, אך יגלה,
 לחיים חדשים יקיץ ויתנער.
 ודבק בתלו, ומתקו לו רגביו,
 ומצה ורוה מכליותם לשד,
 ובאו שפוני טמוגי תהום בבשרו,
 ובלע חילם וינק שפעם;
 ובלבשו מדי חגו, ציצים לבנים,
 סות טהר, רקמת ידי אלהים להתפאר, –
 ופחד, ונהר, ועמד פילד נפעם,
 ויעלע זיו מלא פיו כל-ציץ ועלה,
 והמו כתירוש כל-עסיסי קרבו,
 והיה כאבד בעשרו וביקרו,
 ורעד בו מגיל כל-עורק וכל-בד.

(ביאליק, ינסר לו כלבבו, 1926)

ח.

בְּעֶצֶם יְלֻדוֹתַי יְחִידִי הִצָּגְתִּי,
וְאֶשְׂאֵף כָּל-יָמֵי סְתָרִים וּדְמָמָה;
מְגוּפּוֹ שֶׁל-עוֹלָם אֶל-אוֹרוֹ עֲרַגְתִּי,
דִּבֵּר-מָה בַּל-יִדְעָתִיו כִּי־בִּי הָמָּה.

(ביאליק, מתוך פתיחת [זֶהר](#), 1901)